

THIẾT KẾ VÀ SỬ DỤNG TÌNH HUỐNG GIÁO DỤC LÒNG BIẾT ƠN CHO TRẺ 5-6 TUỔI

Lê Thị Nhung^{1*} và Bùi Thị Lâm²

¹ Khoa Giáo dục Mầm non, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Huế

² Khoa Giáo dục Mầm non, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

Tóm tắt. Lòng biết ơn là một cảm xúc tích cực, có vai trò quan trọng trong quá trình hình thành nhân cách của con người ngay từ độ tuổi mầm non. Giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi đối với các sự vật, hiện tượng, con người xung quanh rất cần thiết bởi nhiều nghiên cứu đã chứng minh lòng biết ơn hình thành và phát triển ở giai đoạn này. Xây dựng và sử dụng tình huống là một trong những cách thức để giáo dục lòng biết ơn cho trẻ. Dựa vào kết quả nghiên cứu lí luận, bài báo tập trung làm rõ quy trình thiết kế và sử dụng tình huống để giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi kèm ví dụ minh họa. Theo đó, giáo viên mầm non có thể thiết kế thêm các tình huống khác nhau và sử dụng chúng giúp việc giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi đạt hiệu quả cao hơn.

Từ khóa: thiết kế, sử dụng, tình huống, giáo dục, lòng biết ơn, trẻ 5-6 tuổi.

1. Mở đầu

Lòng biết ơn là trạng thái cảm xúc, là thái độ sống tốt đẹp, là nền tảng đạo đức, thể hiện bản chất xã hội mang tính “người”. Không chỉ có ở truyền thống “uống nước nhớ nguồn” của người dân Việt Nam mà lòng biết ơn còn mang tính quốc tế, tính thời đại. Rất nhiều nhà nghiên cứu đã chỉ ra những lợi ích thiết thực của lòng biết ơn. Theo Lazarus và Lazarus (1994), những cảm xúc tích cực (bao gồm lòng biết ơn) giúp duy trì sức khỏe và hạnh phúc [1]. McCullough (2004), Wood (2008) và những cộng sự của họ khẳng định người có lòng biết ơn thường hướng ngoại hơn, dễ mến, cởi mở, có ý thức hơn, ít loạn thần kinh hơn [2-3]. Với Alkozei và cộng sự (2018), lòng biết ơn giúp nâng cao cảm nhận hạnh phúc chủ quan, gia tăng hài lòng về cuộc sống [4]. Và ở chiều ngược lại, theo Watkins ((2004), những người hạnh phúc thường là những người biết ơn [5]. Cùng góc nhìn xã hội về lòng biết ơn, Fredrickson (2004) đã viết: “Lòng biết ơn dường như mở rộng phương thức suy nghĩ của mọi người khi họ cân nhắc một cách sáng tạo nhiều loại hành động có thể mang lại lợi ích cho người khác”; “Mặc dù những cá nhân biết ơn thường hành động vì lợi ích xã hội chỉ đơn giản là để bày tỏ lòng biết ơn của họ, nhưng theo thời gian, những hành động được truyền cảm hứng từ lòng biết ơn sẽ xây dựng và củng cố các mối quan hệ xã hội và tình bạn” [6].

Trẻ em 5-6 tuổi là giai đoạn chuyển tiếp từ cấp mầm non (MN) lên tiểu học nên cần chuẩn bị tốt những nền tảng cần thiết cho quá trình phát triển nhân cách ở giai đoạn sau, đáp ứng yêu cầu: “giúp trẻ phát triển thể chất, tình cảm, hiểu biết, thẩm mỹ, hình thành các yếu tố đầu tiên của nhân cách, chuẩn bị tốt cho trẻ bước vào lớp 1” [7]. Kết quả nghiên cứu của Gleason và Weintraub (1976), Nelson và cộng sự (2013), Hussong và cộng sự (2019)... chứng minh ở trẻ 5-6

Ngày nhận bài: 2/8/2022. Ngày sửa bài: 22/8/2022. Ngày nhận đăng: 10/9/2022.

Tác giả liên hệ: Lê Thị Nhung. Địa chỉ e-mail: lethinhung@dhsphue.edu.vn

tuổi đã xuất hiện lòng biết ơn khi phần lớn trẻ có thể hiểu và đáp lại những câu chuyện về lòng biết ơn [8-10]. Hơn nữa, Nguyen và cộng sự (2019) đã chỉ ra lòng biết ơn theo các lĩnh vực cụ thể (các hoạt động như tiệc sinh nhật, ngày lễ, giờ chơi, ca hát; các nhu cầu cơ bản như quần áo, đồ uống, thực phẩm, nhà ở; những thứ vật chất như sách, bút màu, trò chơi, đồ chơi; những sinh vật sống như gia đình, bạn bè, vật nuôi, giáo viên; thiên nhiên với thực vật, ngôi sao, mùa hè, cầu vồng) có liên quan đến hạnh phúc của trẻ nhỏ [11]. Nhờ lòng biết ơn, trẻ tăng hành vi xã hội như giúp đỡ đối với ân nhân, kể cả người lạ hay chia sẻ với nhà hảo tâm [12].

Emmons và Shelton (2002), Emmons và McCullough (2003), Froh và cộng sự (2010), Chopik và cộng sự (2019) khẳng định lòng biết ơn không phải là bẩm sinh, có thể thay đổi theo thời gian và thậm chí dễ uổng nắng [13-16]. Theo Dickens (2017), Richter và cộng sự (2021), lòng biết ơn có thể được phát triển thông qua nhiều biện pháp can thiệp tương đối đơn giản và thiết thực, kể cả các biện pháp hỗ trợ bên ngoài và các chiến lược hỗ trợ bên trong [17-18]. Tổ chức Greater Good Science Center đã tổng hợp các can thiệp để phát triển lòng biết ơn như: “đếm phước lành”, “ba điều tốt”, thư biết ơn và thăm hỏi cảm ơn... [19]

GD lòng biết ơn là một trong những can thiệp cần thiết giúp hình thành, phát triển lòng biết ơn ngay từ nhỏ, để lòng biết ơn được định hình và trở thành một giá trị mang tính xã hội. Tudge và Freitas (2018) cho rằng sự phát triển lòng biết ơn được khuyến khích hoặc không khuyến khích bởi cách trẻ được nuôi dạy [20]. Trong nghiên cứu của mình, họ hướng đến việc dạy trẻ học cách biết ơn bắt đầu từ các hoạt động và sự tương tác hàng ngày của trẻ với gia đình, bạn bè hay những người xung quanh bởi môi trường văn hóa rất ảnh hưởng đến sự phát triển lòng biết ơn. Cụ thể hơn nữa, Hussong và cộng sự (2019) nhấn mạnh sự tác động tích cực của việc xã hội hóa lòng biết ơn của cha mẹ với con cái họ. Nếu cha mẹ thường xuyên khuyến khích con cư xử tốt, chỉ ra cho con biết chúng đã nhận được điều gì đặc biệt, nói chuyện, chia sẻ về kinh nghiệm và nhấn mạnh lí do cần biết ơn, bày tỏ sự cảm ơn trước mặt con, tham gia hoạt động để dạy con biết ơn... thì con cái họ thể hiện lòng biết ơn nhiều hơn [10]. Nguyễn Minh Thành và cộng sự (2020) hướng dẫn một số hoạt động thực hành lòng biết ơn như trò chuyện với trẻ về lòng biết ơn, thực hiện các dự án “Heo nuôi dưỡng niềm vui”, “Cây biết ơn”, “Lọ biết ơn”... [21]

Có thể thấy, các nghiên cứu về giáo dục lòng biết ơn ngày càng được quan tâm. Tuy nhiên, chưa có nghiên cứu chỉ rõ vai trò của tình huống đối với giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi cũng như cách xây dựng và sử dụng những tình huống cho mục đích giáo dục này mặc dù tình huống về lòng biết ơn đã được sử dụng ở các nghiên cứu để điều tra sự phát triển lòng biết ơn và mức độ biết ơn của trẻ (điển hình là tình huống “Con mèo”, “Chiếc áo len”, “Cậu bé bốn mắt” trong nghiên cứu của Freitas và cộng sự (2009), Nelson và cộng sự (2013)) [9], [22]. Bên cạnh đó, các bài tập tình huống được quan tâm thiết kế để giáo dục đạo đức cho trẻ 5-6 tuổi bởi sự cần thiết của nó trong nghiên cứu của Trịnh Thị Xim và Nguyễn Ngọc Linh (2017) [23]. Các nhà nghiên cứu khác như Nguyễn Thanh Huyền (2016), Đỗ Hoàng Mai (2017) cũng đã quan tâm thiết kế và sử dụng tình huống dạy học Toán và Sinh học cho học sinh phổ thông [24-25]. Vì vậy, nghiên cứu thiết kế và sử dụng tình huống giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi là cần thiết.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Cơ sở của việc thiết kế và sử dụng tình huống nhằm giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi

2.1.1. Giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi

Thuật ngữ “lòng biết ơn” (Gratitude) có nguồn gốc từ tiếng Latinh, liên quan đến lòng tốt, sự hào phóng, những món quà, vẻ đẹp của việc cho và nhận (Pruyser, 1976) [26].

Từ điển *The Oxford Dictionary of Current English* (1993) định nghĩa lòng biết ơn là phẩm chất hoặc điều kiện của việc được biết ơn, sự sẵn sàng đáp lại lòng tốt [27].

Thuật ngữ “lòng biết ơn” cũng được nghiên cứu dưới nhiều góc độ khác nhau: một cảm xúc, một tình cảm đạo đức, một đức tính, một động cơ hay một hành vi. Trong bài báo này, *lòng biết ơn được nhìn nhận như một cảm xúc tích cực của con người. Nó là kết quả của quá trình nhận thức gồm 2 bước: (1) công nhận rằng một người đã thu được kết quả tích cực và (2) nhận ra nguồn gốc của kết quả tích cực này đến từ bên ngoài* (Weiner, 1985) [18]. *Trên cơ sở đó, lòng biết ơn là sự trân trọng những gì có giá trị mà mình nhận được từ người khác hay với những thành quả lao động do người khác làm ra* (McCullough và cộng sự, 2001) [28].

Klein (1957) và các nhà lí thuyết phát triển sau này đều cho rằng lòng biết ơn là một khả năng có từ khi sinh ra, phát triển khi hệ thống nhận thức và cảm xúc của trẻ trưởng thành [29]. Fitzgerald (1998) xác định ba thành phần của lòng biết ơn: (1) cảm giác trân trọng nồng nhiệt đối với ai đó hoặc điều gì đó; (2) cảm giác thiện chí đối với người hoặc vật đó; (3) khả năng hành động xuất phát từ sự đánh giá cao và thiện chí [30].

Đối với trẻ 5-6 tuổi, lòng biết ơn biểu hiện ở các khía cạnh:

(1) Nhận thức

Emmons (2004) nhận định: “Lòng biết ơn xuất hiện khi nhận được một món quà, cho dù món quà đó là lợi ích hữu hình từ một người cụ thể hay một khoảnh khắc hạnh phúc bình yên được gọi lên từ vẻ đẹp tự nhiên” [31]. Theo Nguyễn Minh Thành và cộng sự (2018), trẻ 5-6 tuổi có khả năng nhận ra ai/điều gì/cái gì đã mang lại lợi ích cho mình. Đó có thể là một người bạn tặng trẻ một món quà vào ngày sinh nhật hay những điều đến ngẫu nhiên như một làn gió mát thổi qua trong ngày hè nóng nực [21]. Lòng biết ơn không chỉ đối với con người mà còn đối với môi trường tự nhiên xung quanh. Tuy nhiên, việc nhận ra nguyên nhân vì sao mình lại nhận được một lợi ích nào đó đối với trẻ 5-6 tuổi là điều rất khó khăn. Do đó, trẻ cần được giải thích để có thể dần hiểu về nguồn gốc của những lợi ích mình được nhận và từ đó có thái độ, hành vi phù hợp.

(2) Cảm xúc

Nelson và cộng sự (2013) đã phát hiện ra sự liên kết giữa cảm xúc tích cực của trẻ 5-6 tuổi với lợi ích mà trẻ đã nhận được. Những cảm xúc đó xuất phát từ cảm giác đánh giá cao (sự ghi nhận) của trẻ về những gì đang có [9]. Bất ngờ, thích thú, thỏa mãn, vui mừng, hạnh phúc, lạc quan... là những cảm xúc tích cực thường thấy ở trẻ khi nhận được sự giúp đỡ/ điều tốt lành nào đó và được biểu hiện bằng ngôn ngữ (“Ôi, thật tuyệt vời”, “Con rất thích!”, “Nó đẹp quá!”...) hay phi ngôn ngữ (cử chỉ, điệu bộ...). Đôi khi, những cảm xúc ở chiều ngược lại như buồn thương, đau lòng, lo lắng... cũng là biểu hiện của lòng biết ơn. Trẻ có thể dán nhãn cho cảm xúc của mình để thể hiện cảm xúc khi thấy biết ơn.

(3) Hành vi

Gleason và Weintraub (1976) đã ghi âm một buổi lễ Halloween và nhận thấy rằng trẻ 6 tuổi nói lời cảm ơn người lớn vì đã cho chúng kẹo, tuy tỷ lệ thấp hơn trẻ độ tuổi lớn [8]. Với trẻ 5-6 tuổi, hành vi đáp lại sự giúp đỡ đơn giản nhất là nói lời cảm ơn. Trẻ có thể sử dụng thành thạo mẫu câu “Con cảm ơn... vì...”. Trẻ cũng có thể biểu hiện lòng biết ơn thông qua việc kể lại câu chuyện mình đã được giúp đỡ; vẽ tranh về người đã giúp đỡ/ điều đã mang đến lợi ích cho mình; hát bài ca ngợi những điều tốt đẹp; làm cây biết ơn/lọ biết ơn... để lưu lại những điều mình đã biết ơn [21]... Ở mức độ cao hơn, trẻ thực hiện hành vi cư xử tốt, giúp đỡ ngược lại để trả ơn người đã giúp mình hoặc những người khác hay làm cho những thứ xung quanh trở nên tích cực hơn. Đây được xem là sự sáng tạo trong hành vi biết ơn, để lòng biết ơn được nhân rộng và trở thành một hành vi xã hội của trẻ.

Như vậy, *lòng biết ơn của trẻ 5-6 tuổi được hình thành trên cơ sở nhận thức về lợi ích có được, cảm xúc biết ơn từ việc ghi nhận giá trị của những gì đang có và hành vi thể hiện sự biết ơn. Trên cơ sở khái niệm về lòng biết ơn, có thể xem GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi là quá trình tác động có kế hoạch, có hệ thống của nhà GD đến trẻ nhằm giúp trẻ hình thành và phát triển nhận thức về điều biết ơn, cảm xúc biết ơn và hành vi thể hiện sự biết ơn. GD lòng biết ơn*

Thiết kế và sử dụng tình huống giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi

cho trẻ đối với mọi đối tượng trong môi trường tự nhiên, xã hội chứ không chỉ thuần túy là biết ơn con người. Tuy nhiên, cần lưu ý rằng kế hoạch GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi không tách rời mà là một phần quan trọng trong kế hoạch giáo dục phát triển toàn diện của độ tuổi, được cụ thể thông qua kế hoạch tháng/chủ đề, kế hoạch tuần và kế hoạch các hoạt động hàng ngày. Để đảm bảo tính hệ thống, quá trình GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi cần dựa vào mục tiêu, nội dung, hình thức, phương pháp giáo dục được định hướng trong Chương trình GDMN hiện hành [32]. Những định hướng này tuy không đề cập trực tiếp nhưng có liên quan tới GD lòng biết ơn cho trẻ về cả 3 khía cạnh: nhận thức, cảm xúc và hành vi biết ơn. Cụ thể:

(1) Mục tiêu

- Có một số hiểu biết về ích lợi của việc ăn uống đối với sức khỏe.
- Có một số thói quen, kỹ năng tốt trong ăn uống, giữ gìn sức khỏe và đảm bảo sự an toàn của bản thân.
- Có khả năng nhận biết và thể hiện tình cảm với con người, sự vật, hiện tượng xung quanh.
- Có khả năng cảm nhận vẻ đẹp trong thiên nhiên, cuộc sống và trong tác phẩm nghệ thuật.
- Yêu thích, hào hứng tham gia vào các hoạt động nghệ thuật; có ý thức giữ gìn và bảo vệ cái đẹp.

(2) Nội dung

Giáo dục phát triển thể chất:

- Ích lợi của ăn uống đủ lượng và đủ chất.
- Lợi ích của việc giữ gìn vệ sinh thân thể, vệ sinh môi trường đối với sức khỏe con người.
- Ích lợi của mặc trang phục phù hợp với thời tiết.
- Lựa chọn và sử dụng trang phục phù hợp với thời tiết.
- Nhận biết và phòng tránh những hành động nguy hiểm, những nơi không an toàn, những vật dụng nguy hiểm đến tính mạng.

Giáo dục phát triển nhận thức:

- Chức năng các giác quan và các bộ phận cơ thể.
- Công dụng của đồ dùng, đồ chơi.
- Công dụng của một số phương tiện giao thông.
- Ích lợi của con vật, cây, hoa, quả.
- Mối liên hệ đơn giản giữa con vật, cây với môi trường sống.
- Cách chăm sóc và bảo vệ con vật, cây.
- Ích lợi của nước với đời sống con người, con vật và cây.
- Cách bảo vệ nguồn nước.
- Không khí, các nguồn ánh sáng và sự cần thiết của nó với cuộc sống con người, con vật và cây.
- Ý nghĩa các con số được sử dụng trong cuộc sống hàng ngày (số nhà, biển số xe,...).
- Ý nghĩa của các nghề phổ biến, nghề truyền thống của địa phương.

Giáo dục phát triển ngôn ngữ:

- Trả lời các câu hỏi về nguyên nhân: tại sao? do đâu mà có?.
- Giữ gìn, bảo vệ sách.

Giáo dục phát triển tình cảm và kỹ năng xã hội:

- Bày tỏ tình cảm phù hợp với trạng thái cảm xúc của người khác trong các tình huống giao tiếp khác nhau.
- Kính yêu Bác Hồ.
- Quan tâm đến di tích lịch sử, cảnh đẹp, lễ hội của quê hương, đất nước.

- Yêu mến, quan tâm đến người thân trong gia đình.
- Quan tâm, chia sẻ, giúp đỡ bạn.
- Nhận xét và tỏ thái độ với hành vi “đúng” - “sai”, “tốt” - “xấu”.
- Tiết kiệm điện, nước.
- Giữ gìn vệ sinh môi trường.
- Bảo vệ chăm sóc con vật và cây cối.

Giáo dục phát triển thẩm mỹ:

Thể hiện thái độ, tình cảm khi nghe âm thanh gọi cảm, các bài hát, bản nhạc và ngắm nhìn vẻ đẹp của các sự vật, hiện tượng trong thiên nhiên, cuộc sống và tác phẩm nghệ thuật.

(3) Hình thức

- Theo mục đích và nội dung giáo dục có các hình thức: tổ chức hoạt động có chủ định của giáo viên và theo ý thích của trẻ; tổ chức lễ, hội.
- Theo vị trí không gian có các hình thức: tổ chức hoạt động trong phòng lớp và tổ chức hoạt động ngoài trời.
- Theo số lượng trẻ có các hình thức: tổ chức hoạt động cá nhân, tổ chức hoạt động theo nhóm và tổ chức hoạt động cả lớp.

(4) Phương pháp

- Nhóm phương pháp thực hành, trải nghiệm gồm: phương pháp thực hành thao tác với đồ vật, đồ chơi; phương pháp dùng trò chơi; phương pháp nêu tình huống có vấn đề; phương pháp luyện tập.
- Nhóm phương pháp trực quan, minh họa.
- Nhóm phương pháp dùng lời nói.
- Nhóm phương pháp giáo dục bằng tình cảm và khích lệ.
- Nhóm phương pháp nêu gương - đánh giá.

Như vậy, có nhiều cách thức để đạt được mục tiêu giáo dục lòng biết ơn cho trẻ. Mỗi cách thức mang những đặc trưng và ưu thế riêng nhưng có thể tương hỗ, bổ sung cho nhau. Việc lựa chọn cách thức giáo dục cũng cần đặt trong sự phù hợp với mục tiêu và nội dung đã xác định. Định hướng này là một trong những cơ sở cho việc thiết kế và sử dụng tình huống giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi.

2.1.2. Tình huống và vai trò của tình huống đối với giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi

Theo *Từ điển Tiếng Việt* (Hoàng Phê, 2003), tình huống là “sự diễn biến của tình hình, về mặt cần phải đối phó” [33]. Tình huống nói chung là những vấn đề chứa mâu thuẫn nảy sinh trong hoạt động, trong mối quan hệ giữa con người với tự nhiên, với xã hội, giữa con người với nhau, buộc phải giải quyết, ứng xử kịp thời. Trong GD, tình huống được sử dụng như là phương thức giúp “giáo viên đưa ra những nội dung cần truyền thụ vào trong các sự kiện của tình huống và cấu trúc các sự kiện sao cho phù hợp với logic sự phạm, để khi người học giải quyết nó sẽ đạt được mục tiêu dạy học” [34]. Tình huống GD tập hợp những hoàn cảnh, những điều kiện làm nảy sinh xung đột mà người dạy tạo ra để yêu cầu người học tự đặt mình vào đó và tự lựa chọn phương án xử lý tối ưu dựa trên suy tư, tâm trạng, tình cảm và động cơ của mình [36].

Tình huống sử dụng trong GD rất phong phú bởi việc phân loại có thể dựa vào tính chất vấn đề/nhiệm vụ cần giải quyết hay mức độ cần giải quyết, tính chất thực tế, nội dung... của tình huống. Trong đó, phân loại tình huống dựa vào tính chất thực tế gồm tình huống thực và tình huống giả định theo cách của Phan Trọng Ngọ (2005) là phù hợp với GDMN nên thường được sử dụng [34]. Đặc trưng cơ bản của hai loại tình huống này thể hiện ở Bảng 1.

Bảng 1. So sánh tình huống thực và tình huống giả định

	Tình huống thực	Tình huống giả định
<i>Khác nhau</i>	Chọn lọc từ những sự kiện, hiện thực trong cuộc sống.	Hư cấu, không có thực nhưng gần gũi với thực tế.
	Được nhà GD sử dụng lại toàn bộ và chỉ gia công lại cho phù hợp.	Được nhà GD sáng tạo ra.
	Có độ tin cậy tuyệt đối.	Có độ tin cậy phụ thuộc vào việc thiết kế của nhà GD.
<i>Giống nhau</i>	Hướng đến thực hiện mục tiêu GD.	
	Chứa đựng mâu thuẫn cần giải quyết.	

Tình huống có vai trò quan trọng đối với GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi:

Thứ nhất, *tình huống giúp trẻ có sự hiểu biết về những điều tốt đẹp đến từ thế giới xung quanh*. Khi được đưa vào các tình huống GD, nhất là tình huống thực, trẻ có cơ hội tiếp xúc, tương tác với những đối tượng khác nhau trong tự nhiên và xã hội. Đặc biệt, nếu nội dung tình huống liên quan đến ích lợi của những đối tượng này với con người sẽ giúp trẻ nhận ra những điều tốt đẹp như: thực vật và động vật mang đến những bữa ăn giàu chất dinh dưỡng; cây xanh cung cấp oxy và tạo không khí trong lành; gia đình là nơi có những người thân luôn yêu thương nhau; các ngành nghề tạo ra sản phẩm phục vụ cuộc sống con người... Chủ đề của tình huống càng đa dạng, nội dung của tình huống càng phản ánh nhiều mặt của sự vật/hiện tượng/con người thì hiểu biết của trẻ về điều cần biết ơn sẽ càng sâu rộng hơn.

Thứ hai, *tình huống giúp hình thành và phát triển ở trẻ những cảm xúc tích cực*. Tình huống thường tạo nên bối cảnh có vấn đề, hướng trẻ đến những điều thú vị trong chính các đối tượng quen thuộc nên dễ khiến trẻ cảm thấy ngạc nhiên, thích thú. Ngoài ra, khi trẻ nhận được lợi ích, dù đơn giản (như đứng dưới bóng mát của cây khi trời nắng, được bạn chia sẻ đồ chơi) hay khi giải quyết được các vấn đề trong tình huống cũng mang tới cảm giác vui mừng, thỏa mãn cho trẻ... Mỗi thành phần trong tình huống đều cho trẻ những trải nghiệm cảm xúc nhất định. Do đó, nếu tình huống được thiết kế và sử dụng hợp lý, những cảm xúc tích cực của trẻ sẽ được hình thành, phát triển và trở nên bền vững.

Thứ ba, *tình huống giúp gia tăng các hành vi biết ơn của trẻ*. Hành vi biết ơn liên quan chặt chẽ đến hiểu biết và cảm xúc tích cực. Hơn nữa, các vấn đề/yêu cầu/đề nghị ở cuối mỗi tình huống thường đòi hỏi trẻ sử dụng các hành vi khác nhau để giải quyết. Ví dụ: Vấn đề “Các con sẽ làm gì để giúp đỡ mẹ?” sẽ dẫn dắt trẻ đến các hành vi như vâng lời, tự dọn đồ chơi, chơi với em, giúp mẹ làm việc nhà... Hành vi biết ơn được tiến hành bởi cá nhân hoặc liên cá nhân (nhóm trẻ hoặc tập thể trẻ) là do tình huống quy định. Nếu vấn đề được đặt ra cho các nhân trẻ, trẻ sẽ tự mình thực hiện một hoặc một số hành vi biết ơn; nếu vấn đề được đặt ra cho một nhóm trẻ hoặc tập thể trẻ, trẻ sẽ cùng nhau thực hiện hành vi biết ơn.

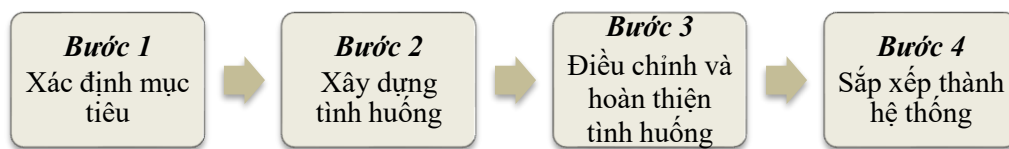
2.2. Quy trình thiết kế và sử dụng tình huống giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi

Tình huống giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi có thể là tình huống thực hoặc tình huống giả định. Trong phạm vi bài báo, chúng tôi tập trung vào việc thiết kế và sử dụng tình huống giả định để giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi.

2.2.1. Quy trình thiết kế

Khi thiết kế tình huống GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi, cần đảm bảo các yêu cầu: (1) Tình huống phải hướng đến mục tiêu GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi ở các khía cạnh: nhận thức, cảm xúc, hành vi; (2) Tình huống cần có nội dung đa dạng, khoa học, theo định hướng của Chương trình GDMN; (3) Tình huống phải có cấu trúc hợp lý, chứa đựng những thông tin cần và đủ để giúp trẻ có thể đưa ra các phương án giải quyết vấn đề; (4) Tình huống cần hấp dẫn, chứa đựng thử thách nhưng vừa sức với trẻ; (5) Tình huống cần được sắp xếp theo hệ thống.

Tình huống giáo GD biết ơn cho trẻ cần được thiết kế theo quy trình sau:

Hình 1. Quy trình thiết kế tình huống GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi

Bước 1 - Xác định mục tiêu

Để xác định mục tiêu của tình huống, cần dựa vào nhu cầu, khả năng của trẻ. Có thể tìm hiểu nhu cầu, khả năng của cá nhân trẻ thông qua trò chuyện với trẻ, quan sát những biểu hiện của trẻ trong các hoạt động trước đó (đặc biệt là sự quan tâm, thắc mắc, khó khăn của trẻ), đánh giá sản phẩm hoạt động của trẻ hoặc trao đổi, trò chuyện với phụ huynh... Ngoài ra, cần dựa vào đặc điểm tâm sinh lý trẻ, định hướng của Chương trình GDMN để xác định nhu cầu và khả năng chung của trẻ ở độ tuổi 5-6. Trên cơ sở đó, mục tiêu của tình huống hướng tới phát triển lòng biết ơn cho trẻ ở mức độ cao hơn khả năng hiện tại, bao gồm các khía cạnh: nhận thức, thái độ và hành vi.

- Về nhận thức: Trẻ biết mình đang có được những gì; ai/cái gì/điều gì mang lại lợi ích đó; mối liên hệ đơn giản giữa con người với môi trường tự nhiên, xã hội xung quanh.

- Về thái độ: Trẻ có cảm xúc tích cực trước vẻ đẹp và lợi ích của sự vật, hiện tượng, con người (bất ngờ, thích thú, thỏa mãn, vui mừng, hạnh phúc, lạc quan...).

- Về hành vi: Trẻ thể hiện biết ơn qua lời nói (cảm ơn), việc làm (bảo vệ, chăm sóc con vật, cây cối; lưu giữ điều biết ơn; giúp đỡ người khác...).

Bước 2 - Xây dựng tình huống

Tình huống được xây dựng để thực hiện mục tiêu GD đã đặt ra. Mỗi tình huống cần có đủ 3 thành tố của một tình huống GD nói chung và mang đặc trưng của tình huống GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi:

- Phần mở đầu: Cần khái quát được bối cảnh chung với không gian, thời gian, chủ thể/đối tượng chính tạo nên tình huống. Bối cảnh của tình huống mang tính thực tế hoặc giả định nhưng nên ưu tiên bối cảnh thực để tạo độ tin cậy và dễ tạo dựng.

- Phần trọng tâm: Mô tả diễn biến mối quan hệ giữa trẻ với các đối tượng trong phạm vi bối cảnh của tình huống. Những mô tả cần đầy đủ dữ kiện, khoa học và được sắp xếp logic để giúp trẻ thấy rõ mâu thuẫn giữa những gì trẻ đã biết với những gì trẻ chưa biết về lợi ích của các đối tượng với con người, từ đó hình thành cho trẻ cảm xúc tích cực và thôi thúc trẻ giải quyết tình huống.

- Phần kết thúc: Đưa ra các vấn đề/yêu cầu/đề nghị để giải quyết mâu thuẫn trong tình huống dưới dạng câu hỏi mở. Phần này hướng trẻ suy nghĩ, đưa ra ý tưởng, hành vi thể hiện lòng biết ơn nên không có kết luận cuối cùng.

Bước 3 - Điều chỉnh và hoàn thiện tình huống

Sau khi đã xây dựng được tình huống, bước tiếp theo là tham khảo ý kiến của đồng nghiệp, cán bộ quản lý hoặc chuyên gia về tính khả thi của tình huống để hoàn thiện nếu có vấn đề cần điều chỉnh.

Bước 4 - Sắp xếp thành hệ thống

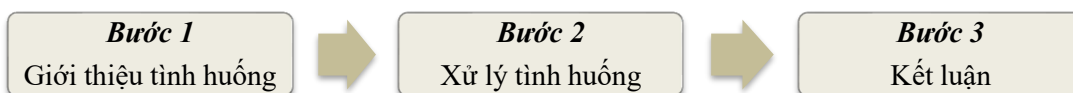
Để thuận lợi cho quá trình GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi, các tình huống cần được sắp xếp thành hệ thống. Bên cạnh sắp xếp tình huống theo trình tự từ đơn giản đến phức tạp, nên phân loại theo các chủ đề đang thực hiện ở trường mầm non như “Gia đình”, “Trường mầm non”, “Thực vật”, “Động vật”, “Hiện tượng tự nhiên”... Điều này sẽ đảm bảo tính đa dạng và phát triển của tình huống GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi.

2.2.2. Quy trình sử dụng

Tình huống GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi được sử dụng nhằm đạt được mục tiêu giáo dục đã đề ra. Những tình huống này có thể đưa vào sử dụng trong các hoạt động khác nhau

Thiết kế và sử dụng tình huống giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi

(học, chơi, lao động, tham quan...), ở giai đoạn giới thiệu hoạt động, nội dung trọng tâm, kết thúc hoạt động hoặc xuyên suốt từ đầu đến cuối hoạt động. Sử dụng tình huống theo các bước:

Hình 2. Quy trình sử dụng tình huống GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi

Bước 1 - Giới thiệu tình huống

Đây là bước rất quan trọng để trẻ hình dung được tình huống diễn ra và phát hiện mâu thuẫn trong tình huống. Giáo viên giới thiệu tình huống cho trẻ bằng lời hoặc kết hợp hình ảnh/video minh họa... Giới thiệu tình huống phải hấp dẫn, thu hút sự chú ý và kích thích trẻ tham gia xử lý tình huống.

Bước 2 - Xử lý tình huống

Sau khi được giáo viên giới thiệu tình huống, trẻ cần giải quyết các vấn đề/yêu cầu/đề nghị mà tình huống đặt ra. Quá trình này gồm các giai đoạn: (1) Trẻ phát hiện được mâu thuẫn trong tình huống; (2) Trẻ suy nghĩ cách xử lý; (3) Trẻ xử lý bằng lời nói hoặc hành động. Với mỗi giai đoạn, giáo viên cần dành thời gian cho trẻ làm việc cá nhân hoặc theo nhóm. Giáo viên quan sát, động viên trẻ tìm ra các hướng xử lý khác nhau.

Bước 3 - Kết luận

Để phát huy tính tích cực của trẻ trong hoạt động, giáo viên cho nhận xét về cách xử lý của bạn/nhóm bạn. Giáo viên kết hợp phân tích tình huống và cách xử lý để tìm ra phương án tối ưu nhất. Cuối cùng, giáo viên đưa ra những câu hỏi gợi mở để giúp trẻ tự rút ra bài học kinh nghiệm từ tình huống và định hướng cho trẻ vận dụng vào các tình huống tương tự trong cuộc sống, cho trẻ trưng bày sản phẩm hoạt động (nếu có).

2.3. Ví dụ minh họa về tình huống và sử dụng tình huống giáo dục lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi trong chủ đề “Thực vật”

2.3.1. Tình huống “Vườn cây của ông”

* Mục tiêu:

- Trẻ biết được cây tạo quả chứa nhiều vitamin, tốt cho sức khỏe.
- Trẻ quan tâm, chăm sóc, bảo vệ cây.
- Trẻ biết ơn người trồng cây.

* Nội dung:

Vườn nhà ông ngoại Nhi có rất nhiều cây ăn quả như cam, xoài, ổi, na, mận... Mỗi lần về quê, Nhi lại được ông dẫn ra vườn hái quả. Ông còn kể cho Nhi nghe câu chuyện về từng cây từ lúc ông trồng, chăm sóc để cây lớn lên và cho quả. Khi ăn những quả ngon ngọt, Nhi nhớ tới lời dạy của cô “Trái cây có nhiều vitamin, rất tốt cho sức khỏe”. Lần về quê này, Nhi nghĩ sẽ được theo ông ra vườn như những lần trước nhưng ông bị ốm, không ai chăm sóc vườn cây. Trời nắng to nên một số cây bị khô héo, những cây còn lại không còn cho nhiều quả nữa. Theo các con, Nhi cảm thấy như thế nào và bạn nên làm gì?

2.3.2. Sử dụng tình huống

Giáo viên có thể sử dụng tình huống trên trong hoạt động học, chơi ở các góc, chơi ngoài trời, lao động chăm sóc cây... thuộc chủ đề “Thực vật”. Trong hoạt động học, tình huống trên nên sử dụng ở giai đoạn cuối, khi trẻ đã tìm hiểu được những đặc điểm, công dụng của các loại cây ăn quả hay quá trình. Trong hoạt động chơi ở các góc, chơi ngoài trời và lao động, tình huống có thể sử dụng ở đề hướng trẻ đến hoạt động chăm sóc cây trong góc “Thiên nhiên” hoặc cây trong vườn trường.

- *Giới thiệu tình huống*: Giáo viên gọi trẻ lại bên, dùng lời (có thể kết hợp với tranh minh họa) để dẫn dắt trẻ vào tình huống.

- *Xử lý tình huống*: Giáo viên dành cho trẻ thời gian 1 phút để suy nghĩ về vấn đề được đặt ra trong tình huống. Sau đó, giáo viên gọi cá nhân trẻ trả lời theo khả năng.

Trong trường hợp trẻ không đưa ra được câu trả lời, giáo viên có thể hướng dẫn trẻ phân tích để hiểu hơn về tình huống bằng cách đưa ra một số câu hỏi để gợi mở:

- + Vườn nhà ông ngoại của bạn Nhi có những cây gì?
- + Những loại cây ăn quả như cam, xoài, ổi... mang lại lợi ích gì cho chúng ta?
- + Cây cho quả ngọt là nhờ ai? Ông đã làm gì?
- + Lần về quê này, bạn Nhi thấy vườn cây của ông ra sao?
- + Khi nhìn những cây đó bị khô héo, con nghĩ bạn Nhi cảm thấy thế nào?
- + Nếu là bạn Nhi, con sẽ làm gì?

Giáo viên khuyến khích trẻ đưa ra nhiều ý tưởng khác nhau.

- *Kết luận*: Giáo viên cho trẻ nêu ý kiến đồng tình hay không đồng tình với cách xử lý tình huống của bạn, từ đó giúp trẻ tự khái quát về nội dung cần GD: Nhờ sự chăm sóc của người nông dân, cây tạo quả chứa nhiều vitamin tốt cho sức khỏe. Chúng ta cần biết ơn người nông dân và cần chăm sóc, bảo vệ cây xanh. Kết thúc tình huống, giáo viên cho trẻ cùng thực hành chăm sóc cây.

3. Kết luận

Lòng biết ơn là một cảm xúc tích cực, là nền tảng để hình thành và phát triển những phẩm chất nhân cách tốt đẹp ở con người. Nhiều nghiên cứu đã chứng minh lòng biết ơn đã xuất hiện ở trẻ 5-6 tuổi và được biểu hiện thông qua nhận thức, cảm xúc tích cực và hành vi biết ơn của trẻ. Trẻ không chỉ biết ơn con người mà còn biết ơn rất nhiều đối tượng khác nhau trong môi trường xung quanh. Để phát triển lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi, GD thông qua tình huống là con đường hiệu quả. Tình huống giúp trẻ có sự hiểu biết về những điều tốt đẹp đến từ thế giới xung quanh, hình thành và phát triển ở trẻ những cảm xúc tích cực và gia tăng hành vi biết ơn. Vì vậy, việc thiết kế và sử dụng tình huống GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi là cần thiết. Nghiên cứu đã nêu rõ quy trình thiết kế các tình huống giả định nhằm GD lòng biết ơn cho trẻ với 4 bước cần tiến hành tuần tự là: Bước 1 - Xác định mục tiêu; Bước 2 - Xây dựng tình huống; Bước 3 - Điều chỉnh và hoàn thiện tình huống; Bước 4 - Sắp xếp thành hệ thống. Sau khi đã có tình huống, sử dụng tình huống bằng quy trình 3 bước: Bước 1 - Giới thiệu tình huống; Bước 2 - Xử lý tình huống; Bước 3 - Kết luận. Tình huống “Vườn cây của ông” thuộc chủ đề “Thực vật” là một ví dụ được thiết kế và sử dụng theo quy trình này. Nghiên cứu tiếp theo nên hướng đến thiết kế và sử dụng tình huống thực để GD lòng biết ơn cho trẻ 5-6 tuổi nhằm khắc phục hạn chế trong nội dung bài báo này. Ngoài ra, cần mở rộng nghiên cứu về biện pháp giáo dục lòng biết ơn cho trẻ để có thêm nhiều cách thức tác động thiết thực và hiệu quả hơn.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Lazarus, R. S., & Lazarus, B. N., 1994. *Passion and reason: Making sense of our emotions*. New York: Oxford University Press.
- [2] McCullough, M. E., Tsang, J. -A., & Emmons, R. A., 2004. Gratitude in intermediate affective terrain: Links of grateful moods to individual differences and daily emotional experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 295-309.
- [3] Wood, A. M., Joseph, S., & Maltby, J., 2008. *Gratitude uniquely predicts satisfaction with life: Incremental validity above the domains and facets of the five factor model*. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.02.019>.

- [4] Alkozei, A., Smith, R. & Killgore, W.D.S., 2018. Gratitude and subjective well-being: A proposal of two causal frameworks. *Journal Happiness Studies* 19, 1519-1542.
- [5] Watkins, P. C., 2004. *Gratitude and subjective well-being*. The psychology of gratitude. New York: Oxford University Press.
- [6] Fredrickson, B. L., 2004. *Gratitude, Like Other Positive Emotions, Broadens and Builds*. In *The Psychology of Gratitude* (144-166). Oxford University Press.
- [7] Nghị quyết số 29-NQ/TW ngày 4/11/2013 Hội nghị Trung ương 8 khóa XI về đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo.
- [8] Gleason, J.B. & Weintraub, S., 1976. The acquisition of routines in child language. *Language in Society*, 5, 129-136. <https://doi.org/10.1017/S0047404500006977>.
- [9] Nelson, J.A., Freitas, L.L., O'Brien, M., Calkins, S.D., Leerkes, E.M. & Marcovitch, S., 2013. Preschool-aged children's understanding of gratitude: Relations with emotion and mental state knowledge. *British Journal of Developmental Psychology*, 31, 42-56. <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.2012.02077>.
- [10] Hussong, A.M., Langley, H.A., Rothenberg, W.A. Coffman, J.L., Halberstadt A.G., Costanzo, P.R. & Irina Mokrova, 2019. Raising Grateful Children One Day at a Time. *Applied Developmental Science*; 23 (4), 371-384. DOI: 10.1080/10888691.2018.1441713
- [11] Nguyen, S.P. & Gordon, C.L., 2019. The relationship between gratitude and happiness in young children. *Journal of Happiness Studies*. <http://doi.org/10.1007/s10902-019-00188-6>.
- [12] Shoshani, A., De-Leon Lendner, K., Nissensohn, A., Lazarovich, G., Aharon-Dvir, O., 2020. Grateful and kind: The prosocial function of gratitude in young children's relationships. *Dev Psychol*; 56 (6): 1135-1148. DOI: 10.1037 / dev0000922.
- [13] Emmons, R. A., & Shelton, C. M., 2002. *Gratitude and the science of positive psychology*. In C. R. Snyder, & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 459-471). London: Oxford University Press.
- [14] Emmons, R. A. & McCullough, M. E., 2003. Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377-389. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.377>.
- [15] Froh, J. J., Bono, G., and Emmons, R., 2010. Being grateful is beyond good manners: gratitude and motivation to contribute to society among early adolescents. *Motiv. Emot.* 34, 144-157. <https://doi.org/10.1007/s11031-010-9163-z>.
- [16] Chopik, W. J., Newton, N. J., Ryan, L. H., Kashdan, T. B., and Jarden, A. J., 2019. Gratitude across the life span: age differences and links to subjective well-being. *J. Posit. Psychol.* 14, 292-302. <https://doi.org/10.1080/17439760.2017.1414296>.
- [17] Dickens, L. R., 2017. Using gratitude to promote positive change: a series of meta-analyses investigating the effectiveness of gratitude interventions. *Basic Appl. Soc. Psychol.* 39, 193-208. <https://doi.org/10.1080/01973533.2017.1323638>.
- [18] Richter, S., Van Zyl, L. E., Lara, C., and Stander, M. W., 2021. Positive psychological coaching tools and techniques: a systematic review and classification. *Front. Psychiatry* 12:667200. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.667200>.
- [19] https://ggsc.berkeley.edu/images/uploads/GGSC-JTF_White_Paper-Gratitude-FINAL.pdf
- [20] Tudge, J.R.H & Freitas, L.B.L, 2018. *Developing gratitude: An introduction (in Developing gratitude in children and adolescents)*. Cambridge University Press. Doi: 10.1017/9781316863121.

- [21] Nguyễn Minh Thành, Phạm Trần Kim Chi và Bùi Thị Bích Ngọc, 2020. *Thực hành giáo dục nhân cách giúp trẻ trưởng thành hạnh phúc và vững vàng*. Nxb Phụ nữ Việt Nam.
- [22] Lia Beatriz de Lucca Freitas, Paula Grazziotin Silveira & Maria Adélia Minghelli Pieta, 2009. *The feeling of gratitude in 5- to 12-year-old children (El sentimiento de gratitud en niños de 5 a 12 años)*. Doi:10.1590/S1413-73722009000200004.
- [23] Trịnh Thị Xim và Nguyễn Ngọc Linh, 2017. Thiết kế bài tập tình huống giáo dục hành vi đạo đức cho trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi. *Tạp chí Giáo dục số đặc biệt*, 8/2017, trang 25-29.
- [24] Nguyễn Thanh Huyền, 2016. Thiết kế và sử dụng tình huống có vấn đề trong dạy học Sinh học. *Tạp chí Giáo dục số* 394, kì 2, tháng 11/2-16, trang 48-50,30.
- [25] Đỗ Hoàng Mai, 2017. Thiết kế và sử dụng tình huống dạy học hiệu quả môn Toán ở Tiểu học. *Tạp chí Giáo dục số đặc biệt*, tháng 7/2017, trang 113-115,117.
- [26] Pruyser, P. W., 1976. *The minister as diagnostician: Personal problems in pastoral perspective*. Philadelphia: Westminster Press.
- [27] Della Thoomson, 1993. *The Oxford Dictionary of Current English (2nd ed.)*. Oxford: Oxford University Press.
- [28] McCullough, M. E., Kilpatrick, S. D., Emmons, R. A., & Larson, D. B., 2001. Is gratitude a moral effect? *Psychological Bulletin*, 127, 249-266.
- [29] Klein, M., 1957. *Envy and gratitude: A study of unconscious sources*. New York: Basic Books.
- [30] Fitzgerald, 1998. *Gratitude and justice*. *Ethics*, Vol 109, No.1, p.p 119-153.
- [31] Emmons, R.A., 2004. *The psychology of gratitude: An introduction In Emmons RA, McCullough ME (Eds.)*. The psychology of gratitude, 3-16, New York, NY, US: Oxford University Press.
- [32] Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2021. *Thông tư số 01/VBHN-BGDĐT ngày 13 tháng 04 năm 2021 của Bộ trưởng Bộ Giáo dục và Đào tạo về việc Ban hành chương trình Giáo dục Mầm non*.
- [33] Hoàng Phê, 2003. *Từ điển tiếng Việt*. Nxb Đà Nẵng - Trung tâm Từ điển học.
- [34] Phan Trọng Ngọ, 2005. *Dạy học và phương pháp dạy học trong nhà trường*. Nxb Đại học Sư phạm.
- [35] Bùi Hiền và cộng sự, 2001. *Từ điển Giáo dục học*. Nxb Từ điển Bách khoa.

ABSTRACT

Design and use situations to educate gratitude for 5-6 years old

Le Thi Nhung¹ and Bui Thi Lam^{2*}

¹ Faculty of Preschool Education, University of Education, Hue University

² Faculty of Preschool Education, Hanoi National University of Education

Gratitude is a positive emotion and important role in the process of forming human personality from preschool age. Educating children about gratitude for the things, phenomena, and people around them is very necessary, especially for 5-6 years old because gratitude has clearly shown at this age. Building and using situations is one of the ways to teach gratitude to children. Based on the results of theoretical research, the article focuses on clarifying the process of designing and using gratitude education situations for 5-6 years old with illustrative examples. Accordingly, preschool teachers can design more different situations and use them to make gratitude education for 5- 6 years old more effective.

Keywords: design, use, situation, education, gratitude, 5-6 years old.